

HOFFMANN TAMÁS*

AZ EMBERI ESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK NEMZETKÖZI ÉS MAGYAR JOGI SZABÁLYOZÁSA**

Jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények kategóriája hogyan került szabályozásra a nemzetközi és magyar jogban. Ennek érdekében először bemutatja a koncepció kialakulásának történetét és főbb fogalmi elemeit, elsősorban a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról szóló Római Statútum szabályozására fókuszálva. Ezt követően azt elemzi, hogy a második világháborút követő időszakban milyen okokból nem került be a magyar büntetőjogi szabályozásba és ennek milyen következményei lettek az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó büntetőeljárások, az ún. sortűzpekerek során. Végül a tanulmány megvizsgálja, hogy az új büntetőkodekx, a 2012. évi C. tv., amely a magyar büntetőjog történetében először szabályozza önálló bűncselekményként az emberiesség elleni bűncselekmények kategóriáját, mennyire felel meg a Római Statútum rendelkezéseinek. Összességében megállapítható, hogy a 2012. évi C. tv. jelentős lépés a helyes irányba, mivel nagyrészt megszüntette Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségvállalásai és belső jogi szabályozása közötti koherenciazavart, azonban a kodifikáció távolról sem mondható tökéletesnek.

A második világháború óta a nemzetközi jog kiemelt figyelmet szentel a nemzetközi közösség által elfogadott alapvető normák súlyos megsértőivel szembeni büntetőjogi felelősségre vonásnak. 1945. augusztus 8-án a Németországot megszálló négy nagyhatalom – az Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország – létrehozta a Nürnbergi Törvényszéket (*International Military Tribunal – IMT*), amelynek egyetlen feladata a német háborús bűncselekményekért leginkább felelős 24 katonai, politikai és gazdasági vezető felelősségre vonása volt.¹ A Nürnbergi Törvényszék alapokmányának tárgyi hatálya alá először a történe-

* PhD, tudományos főmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4; egyetemi adjunktus, Budapesti Corvinus Egyetem, 1093 Budapest, Fővám tér 8.

E-mail: hoffmann.tamas@tk.mta.hu.

** A tanulmány az OTKA PD 113010, A „hibridizáció” jelensége a nemzetközi büntetőjogi normák alkalmazása során c. projektjének támogatásával készült.

¹ „Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis” *American Journal of International Law* 1945/4. 257. A második világháborút megelőző időszakban is történtek kísérletek a nemzetközi közösség elítélését kiváltó cselekmények kapcsán büntetőjogi felelősségre vonásra, ezek azonban alapvetően sikertelenek voltak. Lásd részletesebben Kevin Jon HELLER – Gerry SIMPSON (szerk.): *The Hidden Histories of War Crimes Trials* (Oxford: Oxford University Press 2013) 13–100.

lemben kizárólag a nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények tartoztak, vagyis béke elleni bűncselekmények, háborús bűntettek és emberiség elleni bűncselekmények.

A legfőbb náci bűnösök felelősségre vonása mellett 1946-ban Douglas McArthur tábornok, a szövetséges erők távol-keleti főparancsnokának rendelete alapján a Nürnbergi Törvényszék mintájára tokiói székhellyel felállították a Távol-keleti Nemzetközi Katonai Törvényszéket is, amelynek feladata a 28 legfőbb japán háborús bűnös felelősségre vonása volt az IMT-vel megegyező tárgyi joghatósággal eljárva. A törvényszékek munkájában kikristályosodott alapvető jogelvek a nemzetközi jog corpusának részévé váltak.²

A nemzetközi büntetőjogi normák érvényesítése azonban nem maradhat a nemzetközi fórumok privilégiuma. A nemzetközi bűncselekményeket általában tömegesen követik el, a nemzetközi büntető fórumokat azonban jellemzően a nemzetközi bűncselekmények elkövetéséért leginkább felelős személyek megbüntetésére hozzák létre, nagyszámú elkövetővel szemben már logisztikai okokból sem tudnának eljárni. Emellett a nemzeti bíróságok megfelelőbb eszközei lehetnek a nemzetközi büntetőjogi normák érvényesítésének, mint a nemzetközi fórumok. A nemzeti bíróságok könnyebben hozzáférhetnek a bizonyítási eszközökhöz, a bírák jellemzően jobban megértik a bűncselekmények mozzgatórugóit, ráadásul a helyi lakosság egyszerűbben nyomon követheti a büntetőeljárást, ami jelentősen segíti az ítélet elfogadását. Ennek megfelelően a második világháborút követő időszakban szinte valamennyi hadviselő állam területén jelentős számban folytattak le nemzetközi bűncselekmények elkövetőivel szemben büntetőeljárásokat a nemzeti bíróságok előtt.³

A Nemzetközi Büntetőbíróság (*International Criminal Court – ICC*) 1998-as létrehozatala óta a tagállamok számára kiemelten fontos lett a nemzetközi bűncselekmények belső jogi alkalmazásának kérdése, hiszen az ICC-t felállító Római Statútum 1. cikke kimondja, hogy a Büntetőbíróság a komplementaritás elve alapján jár el, vagyis „a nemzeti büntető joghatóságokat egészíti ki”.⁴ A komplementaritás elvéből nem következik ugyan automatikusan az, hogy a részes államoknak át kellene ültetniük a Statútum nemzetközi bűncselekmény definícióit belső jogukba, azonban az implementáció elmaradása jelentős kockázatokkal járhat.

Ennek hiányában olyan bűncselekmény alapján kellene felelősségre vonni az elkövetőt, ami nem felel meg pontosan a Római Statútumban definiált tényállásnak, így például emberiség elleni bűntett helyett szándékos emberölésben bűnösnek találni. Az ICC azonban kifejezetten nemzetközi bűntettek üldözésére jött lét-

² Az ENSZ Közgyűlése már 1946. évi 95. sz. közgyűlési határozatában egyhangúan megerősítette, hogy a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában és ítéletében kimondott jogelvek a nemzetközi jog részét képezik. Lásd UN Doc. A/RES/1/95 (1946). A Nemzetközi Jogi Bizottság az ún. nürnbergi alapelveket pedig részletesen definiálta is. Lásd *Yearbook of the International Law Commission Vol. II*. 1950. 374-378. UN Doc. A/CN.4/L.2.

³ Lásd különösen Morten BERGSMO – Cheah Wui LING – Yi PING (szerk.): *The Historical Origins of International Criminal Law Vol. I–II*. (Oslo: Torkel Opsahl 2014).

⁴ *Rome Statute of the International Criminal Court*, 2187 UNTS 90. A komplementaritásról lásd bővebben ÁDÁNY Tamás Vince: *A komplementaritás elve a Nemzetközi Büntetőbíróság* (Budapest: Pázmány Press 2014).

re, és erősen kétséges, hogy elfogadná, ha a tagállam „közönséges” bűncselekmény kapcsán járna el. Egy hasonló szituációban a Ruandai Törvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR*)⁵ kimondta, hogy nem elfogadható az, ha az eljáró norvég bíróság népirtás helyett szándékos emberölésben találja bűnösnek az elkövetőt – mivel a norvég büntető törvénykönyvben nem szerepelt a népirtás bűncselekménye –, hiszen „a védett jogi értékek különbözőek”.⁶

Emellett lehetséges – amennyiben az állam alkotmányos berendezkedése lehetővé teszi –, hogy a bíróságok közvetlenül a nemzetközi szokásjog alapján hívják fel a vonatkozó nemzetközi büntetőjogi normákat.⁷ A nemzetközi szokásjog alkalmazása egyéni büntetőjogi felelősség megállapítására azonban speciális problémákat vet fel. Mivel a szokásjogi szabályok az államok közösségének gyakorlatából és jogi meggyőződéséből vezethetők le, ezek többségénél hiányzik a norma tartalmának egzaktága és időbeli fixáltsága,⁸ ami viszont nehezen összeegyeztethető a normavilágosság és előreláthatóság követelményével. A Jugoszlávia Nemzetközi Büntető Törvényszék (*International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia – ICTY*)⁹ éppen ezért szögezte le a *Vasiljević*-ügyben, hogy a szokásjogon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás csak akkor lehetséges, ha a kérdéses nemzetközi bűncselekmény szokásjogi definíciója kellőképpen pontos.¹⁰ Emellett, még ha a kérdéses szokásjogi norma tartalma pontosan meg is határozható, akkor sem biztos, hogy egy olyan jogi kultúrában, ahol a törvénypozitivizmus szellemében az íratlan normák alkalmazása szokatlan, elvárható-e a jogalkalmazótól, hogy helyesen azonosítsa a jogvita eldöntéséhez szükséges szokásjogi szabályok tartalmát, különösen, mivel az egyes normák meghatározása még sokszor a nemzetközi jogászok körében is vitatott. A magyar bíróságok joggyakorlata az ún. sortűzperekben épp azt mutatja, hogy erősen kétséges, hogy a nemzeti bíróságoktól kellene elvárni a nemzetközi szokásjogi szabályok alkalmazását.¹¹

⁵ A Törvényszéket az ENSZ Biztonsági Tanács 955. (1994.) sz. határozatával állította fel. Lásd 1999. évi CI. tv. az 1994. január 1. és 1994. december 31. között Ruanda területén elkövetett népirtásért és a nemzetközi humanitárius jog egyéb súlyos megsértéséért felelős személyek, valamint a szomszédos államok területén elkövetett népirtásért és egyéb hasonló jogsértésekért felelős ruandai állampolgárok megbüntetésére létrejött Nemzetközi Büntetőtörvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

⁶ *Prosecutor v. Michel Bagaragaza* (Decision on Rule 11bis Appeal) ICTR, Case No. ICTR-05-86-AR11bis, 30 August 2006, 17. §.

⁷ Lásd részletesen Ward FERDINANDUSSE: *Direct Application of International Criminal Law In National Courts* (The Hague: T.M.C. Asser Press 2006).

⁸ Lásd BODNÁR László: „Igazságtétel – most már kizárólag a nemzetközi jog alapján?” in Tóth Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szeged: JATE ÁJK 1998) 79.

⁹ A Törvényszéket az ENSZ Biztonsági Tanácsa 827. (1993) sz. hat.-ával állította fel. Lásd 1996. évi XXXIX. tv. a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék Alapokmányából fakadó kötelezettségek végrehajtásáról.

¹⁰ *Prosecutor v. Vasiljevic* (Judgment) ICTY, Case No. IT-98-32-T, 29 November 2002, 202. §.

¹¹ Lásd HOFFMANN Tamás: „A nemzetközi szokásjog szerepe a magyar büntetőbíróságok joggyakorlatának tükrében” *Jogelméleti Szemle* 2011/4. és HOFFMANN Tamás: „Trying Communism Through International Criminal Law? – The Experiences of the Hungarian Historical Justice Trials” in Kevin

Fontos érv továbbá a kodifikáció mellett az is, hogy a nemzetközi egyezményekben a rendelkezések tartalma gyakran általános, mivel diplomáciai kompromisszumok eredményét tükrözi. Így különösen fontos, hogy a nemzetközi büntetőjogi normák implementációja során a jogalkotó a büntetőjogi normák tartalmát pontosítsa.¹² Nem meglepő tehát, hogy a Római Statútum ratifikálása után számos ország implementálta előírásait.¹³

A büntető törvénykönyv újrakodifikálásával a magyar jogalkotó előtt is megnyílt a lehetőség, hogy a korábbi szabályozási hiányosságokat pótolva összhangba hozza a magyar büntetőjogi szabályozást Magyarország nemzetközi kötelezettségeivel. A tanulmányban az emberiesség elleni bűncselekmények koncepciójának ismertetése után bemutatom a korábbi magyar szabályozás és jogalkalmazás problematikus elemeit, majd megvizsgálom, hogy vajon a 2012. évi C. tv. elfogadása során az emberiesség elleni bűncselekmények tényállásainak kodifikálásával a magyar jogalkotónak sikerült-e több évtizedes mulasztását pótolnia olyan szabályozás megalkotásával, amely maradéktalanul megfelel mind a Római Statútum előírásainak, mind az általános nemzetközi jogból fakadó kötelezettségeinek.

1. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A NEMZETKÖZI JOGBAN

A 19. századtól kezdve a nemzetközi közösség a humanitás elvét ismételtelen a civilizáció egyik alapvető attribútumának nyilvánította és elítélte annak megsértését. Az 1815. évi Bécsi Kongresszuson elfogadott nyilatkozat a rabszolga-kereskedelem betiltásáról például hangsúlyozta, hogy a rabszolga-kereskedelmet „a felvilágosodott emberek minden korban a humanitás és az egyetemes moralitás alapelvei számára gyűlöletesnek tekintették [...] végül a köz hangja, minden civilizált országban hangosan felkiáltott mihamarabbi eltörléséért”.¹⁴

A „civilizáltság” mércéje ugyan a nem nyugati államokkal szembeni erősen kirekesztő és rasszista alapokon nyugvó koncepció volt,¹⁵ de szorosan összekapcsoló-

Jon HELLER – Gerry SIMPSON (szerk.): *Hidden Histories of War Crimes Trials* (Oxford: Oxford University Press 2013) 229–247.

¹² M. NYITRAI Péter: „A nemzetközi bűncselekmény koncepciója” *Jog-Állam-Politika* 2010/1. 17.

¹³ Lásd VARGA Réka: „A Római Statútum végrehajtása nemzeti szinten, különös tekintettel a magyar büntetőjogi rendszerre” *Kül-Világ* 2012/4. 77.

¹⁴ *Déclaration du Congrès de Vienne en date du 8 février 1815 au sujet de l'abolition de la traite des nègres d'Afrique*, <http://www.le-prince-de-talleyrand.fr/traitenoirs.html>. Zagor ugyanakkor rámutat, hogy a nemzetközi közvéleményre való hivatkozás ebben az időben valójában a brit belső politikai nyomásra utalt és igencsak kétséges, hogy a humanitás eszméje mennyire hatotta át a nemzetközi kapcsolatokat. Matthew ZAGOR: „Elementary Considerations of Humanity” in Karine BANNELIER – Theodore CHRISTAKIS – Sarah HEATHCOTE (szerk.): *The ICJ and the Evolution of International Law: The Enduring Impact of the 'Corfu Channel' Case* (Oxon: Routledge 2011) 270.

¹⁵ Lásd bővebben Liliana OBRIGÓN: „The Civilized and the Uncivilized” in Bardo FASSBENDER [et al.] (szerk.): *The Oxford Handbook of the History of International Law* (Oxford: Oxford University Press 2013) 917–939; HOFFMANN Tamás: „An Eternal Promise? – Three Sketches on the

dott alapvető etikai standardokkal és ennek is köszönhetően a nemzetközi hadijogi szabályozásban megjelent az erőszak korlátozásának elve. Az 1868. évi Szentpétervári Nyilatkozat, amely rendelkezett a 400 gramm alatti robbanólövedékek betiltásáról, hangsúlyozta, hogy „a háborús szükségszerűségnek meg kell torpannia az emberiesség követelményei előtt” mivel „a civilizáció fejlődésének amennyire csak lehetséges, korlátoznia kellene a háború megpróbáltatásait”.¹⁶

A humanitás elvének normatív fejlődése a döntő áttörést az 1899. évi I. hágai békekonferenciával érte el. A békekonferencián elfogadott II. egyezmény a háború törvényeiről és szokásairól preambulumban leszögezte, hogy

„azokban az esetekben, amelyekről az általuk elfogadott szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi jog elveknek oltalma és uralma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a humanitás törvényeiből és a közlekiismeret követelményeiből folynak”.¹⁷

Ez a megfogalmazás azóta Martensz-klauzula néven¹⁸ a nemzetközi humanitárius jog egyik meghatározó formulájává vált. A Martensz-klauzulát már az 1907. évi II. hágai békekonferencián elfogadott IV. egyezmény a háború törvényeiről és szokásairól előszava újra rögzítette, hangsúlyozva, hogy elsődleges fontosságú, hogy „még e végső esetben is szolgálatot tegyenek a humanitás érdekeinek és a civilizáció folyton haladó követelményeinek”.¹⁹ Ez a megfogalmazás kissé módosított változatban megjelent az 1949. évi genfi egyezmények kapcsolódó I. kiegészítő jegyzőkönyvben is,²⁰ és különböző formákban számos további harci eszközök

Universality of International Humanitarian Law” in Enikő DÁCZ – Cristina GRIESSLER – Henriett Kovács (szerk.): *Traum von Frieden – Utopie oder Realität?* (Baden-Baden: Nomos 2015) 237–260.

¹⁶ *Déclaration à l'effet d'interdire l'usage de certains projectiles en temps de guerre. Saint Petersbourg, 11 décembre 1868*, <https://www.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/Article.xsp?action=openDocument&documentId=20C9164AAC62C500C12563BD002B8C6F>.

¹⁷ 1913. évi XLIII. tc. az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában. 6. §.

¹⁸ Fjodor Fjodorovics Martensz, a kor ismert nemzetközi jogásza a békekonferenciát összehívó orosz tárgyalódelegáció vezetőjeként próbált egy Németország és Belgium közötti diplomáciai patthelyzetet feloldani egy olyan kompromisszumos javaslatl, amely ugyan nem emelte be az egyezmény szövegébe a belga álláspontot, de a szokásjogra és a nemzetközi közvéleményre való hivatkozással lehetővé tette azt, hogy az egyezmény jövőbeli alkalmazása során akár ezt is figyelembe lehessen venni. Lásd Antonio CASSESE: „The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky?” *European Journal of International Law* 2000/1. 193–198. Rotem GILADI: „The Enactment of Irony: Reflections on the Origins of the Martens Clause” *European Journal of International Law* 2014/3. 847–869.

¹⁹ 1913. évi XLIII. tc. az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában 5. §.

²⁰ Az I. kiegészítő jegyzőkönyv 1. § (2) bekezdése előírja: „A polgári személyek és harcosok a jelen Jegyzőkönyvben vagy más nemzetközi megállapodásban nem szabályozott esetekben is a nemzetközi jognak a kialakult szokásokból az emberiesség törvényeiből és az emberiség lelkiismeretének követelményeiből folyó általános elvek védelme és hatálya alatt állnak.” 1989. évi 20. tvr. a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kötött egyezmények I. és II. kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről 2. §.

és módszerek szabályozásával kapcsolatos nemzetközi szerződésnek is részét képezi.²¹

A humanitás elvének kodifikálása azonban a 20. század elején még nem járt büntetőjogi konzekvenciákkal. Mivel a klasszikus nemzetközi jog a korlátlan belső joghatóság tanából kiindulva a magánszemélyt nem tekintette a nemzetközi jog alanyának és a státuszára vonatkozó szabályozás megalkotását alapvetően az állam szuverén monopóliumának tekintette, nem minősültek nemzetközi bűncselekménynek az állam által saját polgári lakosságával szemben elkövetett súlyos, embertelen cselekményei sem. Az első kísérlet ennek megváltoztatására az első világháború során az Ottomán Birodalomban élő örmények deportálása és százezreinek megölése nyomán történt.²²

1915. május 24-én Franciaország, Nagy-Britannia és Oroszország közös nyilatkozatban jelentette ki, hogy az események az „emberiesség és civilizáció elleni új bűncselekménynek” minősülnek, amelyek elkövetőit büntetőjogi felelősség terheli.²³ Elsősorban éppen az örmények elleni atrocitások miatt az antanthatalmak által felállított bizottság, amely a háború felelőseinek megállapítására és a rájuk vonatkozó büntetőeljárás elveinek kidolgozására jött létre, azt javasolta, hogy a hadijog megsértése mellett a humanitás jogának megsértése miatt is büntetőeljárást kellene indítani egy erre a célra felállított nemzetközi büntetőtörvényszék előtt, és alkalmazandó jogként kifejezetten felhívta a Martensz-klauzulát.²⁴ A bizottság érvelése szerint az ellenséges ország polgári lakosságának védelmére szolgáló hadijogi szabályokat ki kellene terjeszteni az ország saját lakosságára is és azok megszegése kapcsán büntetőeljárást indítani.²⁵ Ez a javaslat azonban végül megbukott, mivel az amerikai és a japán képviselők azt az álláspontot képviselték, hogy a hadijogi jog-

²¹ Többek között az 1998. évi ottawai egyezmény preambuluma kiemeli „a társadalmi lelkiismeret szerepét az emberiesség elveinek előmozdításában, amint azt a gyalogsági aknák teljes betiltása iránti követelés tanúsítja”. Lásd 1998. évi X. tv. a Gyalogsági aknák alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, illetőleg megsemmisítéséről szóló Egyezmény megerősítéséről és kihirdetéséről 2. §; hasonlóképpen az 1954. évi kulturális javak védelméről szóló hágai egyezmény II. kiegészítő jegyzőkönyv, amely kimondja, hogy „a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmére vonatkozó szabályok a nemzetközi jog változását tükrözik”, 2006. évi XXIX. tv. a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezmény Második Kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről és a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról 2. §.

²² 1915 tavaszán az Ottomán Birodalom területén az Antant szövetségeseinek tartott keresztény örmény lakossággal szemben pogromsorozatot hajtottak végre. A túlélőket további áldozatokat követelő deportálásnak vetették alá és vagyonukat elkobozták. Az atrocitások több százezer – egyes becslések szerint akár 1 500 000 – halálos áldozatot követeltek. Lásd bővebben Vahakn DADRIAN: *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus* (New York: Berghen Books 1995).

²³ United Nations War Crimes Commission: *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War* (London: His Majesty's Stationery Office 1948) 35.

²⁴ „Commission on the Responsibilities of the Authors of War and on Enforcement of Penalties – Report Presented to the Preliminary Peace Conference” *American Journal of International Law* 1920/1-2. 121–125.

²⁵ Lásd Machteld BOOT: *Genocide, Crimes against Humanity, War Crimes: Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court* (Antwerp: Intersentia 2002) 458.

sértések kriminalizálása *ex post facto* jogalkotásnak minősülne, vagyis a *nullum crimen sine lege* elvbe ütközne.²⁶ Végül sem a versailles-i, sem a lausanne-i békeszerződés nem tartalmazott rendelkezést az állam saját lakossága ellen elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonásra.²⁷

1.1. A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ JOGFEJLŐDÉS

A második világháború borzalmai újra rámutattak arra, hogy a nemzetközi hadijogi szabályozás, amely kizárólag az ellenséges állam lakosságát tekinti védett személynek, visszaélésre ad lehetőséget. A Harmadik Birodalom tömegesen követett el saját és szövetségeseinek állampolgárai ellen is embertelen cselekményeket politikai, faji vagy vallási okokból, ezért az Egyesült Nemzetek Háborús Bűncselekményeket Vizsgáló Bizottsága már 1943-ban javasolta, hogy a felelősségre vonás körét a háborús bűncselekményeken túl kellene terjeszteni.²⁸ A Nürnbergi Törvényszék Statútumát már kifejezetten úgy alkották meg, hogy tárgyi joghatósági körébe tartozzanak a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények is.²⁹ Az IMT Statútum 6. cikk (c) bekezdése értelmében emberiesség elleni bűncselekménynek minősül:

„bármely polgári lakosság tagja ellen, a háború előtt vagy alatt elkövetett emberölés, kiirtás, rabszolgaságba taszítás, áttelepítés és embertelen cselekedetek, valamint a törvényszék hatáskörébe tartozó más bűncselekmény végrehajtása során vagy azzal összefüggésben elkövetett politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés, függetlenül attól, hogy sérti-e az elkövetés országának jogát.”

Ez a definíció az emberiesség elleni büntettek elkövetését nemzetközi fegyveres konfliktus fennállásához köti, és ezzel a háborús bűncselekmények kiterjesztett változataként kezeli, abból kiindulva, hogy a háború a legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmény.³⁰ Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a Szövetséges Ellenőrző

²⁶ Commission on the Responsibilities (24. lj.) 141–144.

²⁷ A sèvres-i békeszerződés 230. cikkelye még előírta, hogy „A török kormány kötelezettséget vállal arra, hogy átadja a Szövetséges Hatalmaknak azokat a személyeket, akiket felelősnek tartanak a Török Birodalom területén elkövetett mérszárlásokért az 1914. augusztus 1-től kezdődő háborúban”. Ez a szerződés azonban soha nem lépett hatályba és a végső, lausanne-i békeszerződés már nem tartalmazott utalást a felelősségre vonással kapcsolatban. Meg kell azonban említeni, hogy 1919 és 1922 között több büntetőeljárás is indult speciális hadbíróóságok előtt a feltételezett elkövetők egy részével szemben. Lásd Jennifer BALINT: „The Ottoman State Special Military Tribunal for the Genocide of the Armenians: ‘Doing Government Business’” in HELLER–SIMPSON (1. lj.) 77–100.

²⁸ Egon SCHWELB: „Crimes against Humanity” *British Yearbook of International Law* 1946. 185.

²⁹ Az emberiesség elleni bűncselekmények kifejezést a neves nemzetközi jogász, Hersch Lauterpacht javasolta Robert Jacksonnak, aki az USA képviselője és a Törvényszék későbbi főügyésze volt. Lásd Martti KOSKENNIEMI: „Hersch Lauterpacht and the Development of International Criminal Law” *Journal of International Criminal Justice* 2004/3. 811.

³⁰ A Törvényszék ítéletében hangsúlyozza: „A háború alapvetően gonosz dolog. Következmenyei nem korlátozódnak pusztán a hadviselő államokra, hanem az egész világot érintik. Egy agresz-

Bizottság által elfogadott 10. számú tanácsi rendelkezés, amely a megszálló katonai törvényszékek által alkalmazandó anyagi jogot definiálta, nem írta elő a háborús nexus, vagyis a második világháború kitörése előtti, békeidőben elkövetett polgári lakosság elleni bűncselekmények is emberiség elleni bűncselekménynek minősülhetnek. Az eljáró katonai bíróságok ugyanakkor erősen megosztottak voltak a kérdésben: a bírák³¹ és az Einsatzgruppen³²-perek ítélete elvi jelleggel kimondta ugyan, hogy nincs szükség a háborúval való kapcsolatra, de a *Pohl*-,³³ *Flick*-³⁴ és a *Miniszterek*³⁵-ügyekben ezzel ellentétes álláspontra jutottak.

A háborús nexus ebben az időben a többségi vélemény szerint egyértelműen a nemzetközi szokásjog részét képezte, mára azonban már a nemzetközi büntetőjog békeidőben is tényállásszerűnek tekinti az emberiség elleni bűncselekmények elkövetését.³⁶ Nem egyértelmű ugyanakkor, hogy pontosan mikor szűnt meg ez a követelmény. Az Európai Emberi Jogi Bíróság a *Korbély*-ügyben azt állította, hogy a háborús nexus „talán már nem volt releváns 1956-ban”,³⁷ de több jogtudós szerint ez csak később következett be.³⁸

Az emberiség elleni büntettek kategóriájának megalkotásával létrejött egy új nemzetközi bűncselekmény, amely a polgári lakosság ellen elkövetett, az alapvető emberi értékekkel ellentétes cselekményeket pönalizálta. Ez kétségtelenül forradalmi újdonság volt a kialakulófélben lévő nemzetközi büntetőjogban, azonban a Statútum nem definiálta az emberiség elleni bűncselekmények kontextuális elemeit, vagyis azt, hogy az elkövetett embertelen cselekmények milyen körülmények

szív háború megindítása tehát nem csak egy nemzetközi bűncselekmény, hanem a legfőbb nemzetközi bűncselekmény, amely abban különbözik a többi háborús bűncselekménytől, hogy magába foglalja az összes ilyen bűncselekmény gonoszságát.” *Nuremberg Trial Proceedings* Monday, 30 September 1946. 426, www.avalon.law.yale.edu. Hozzá kell azonban tenni, hogy a háborús nexus követelményének politikai okai is voltak, mivel a szövetségesek aggódtak amiatt, hogy esetleg a demokratikus rendszerekben is megtapasztalható visszasságok, mint pl. a faji megkülönböztetés, az emberiség elleni bűncselekmények alkalmazhatóságát is felvethetnék. Lásd pl. Telford Taylor, a Nürnbergi Törvényszék Alapokmánya egyik megszövegezőjének és 1946-tól amerikai katonai főügyésznek Howard Petersenhez, az amerikai hadügyminiszter-helyetteshez intézett levelét. Taylor 1947. februárjában kifejtette: a saját véleményem az, hogy a demokratikus rendszerektől való eltérés és diszkrimináció, ami egyes országokban megtalálható, még ha annyira súlyos is, mint a fekete bőrűek elleni egyes országokban sem minősülhet nemzetközi bűncselekménynek, még ilyen felvilágosult időkben sem.” Idézi Kevin Jon HELLER: *The Nuremberg Military Tribunals and the Origin of International Criminal Law* (Oxford: Oxford University Press 2011) 235.

³¹ Justice, III TWC 974.

³² Einsatzgruppen, IV TWC 499.

³³ Pohl, V TWC 991-2.

³⁴ Flick, VI TWC 1212-3.

³⁵ Ministries, Order Dismissing Count Four, XIII TWC 115–117.

³⁶ Steven R. RATNER – Jason S. ABRAMS – James L. BISCHOFF: *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law – Beyond the Nuremberg Legacy* (Oxford: Oxford University Press 2009) 59.

³⁷ *Korbély v. Hungary*, ECHR, Grand Chamber, Application No 9174/02, 19 September 2008. 82. §.

³⁸ Ford szerint a háborús nexus megszűnése valamikor 1968 és 1984 között következhetett be. Stuart FORD: „Crimes against Humanity at the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia: Is a Connection with Armed Conflict Required?” *UCLA Pacific Basin Law Journal* 2007/2. 182–183. Ratner, Abrams és Bischoff szerint 1975-re már biztosan bekövetkezett, de beismerik, hogy ez a kijelentés „mindenképpen vitatható”. RATNER–ABRAMS–BISCHOFF (36. l.) 323.

között minősülnek nemzetközi bűncselekménynek, és a Törvényszék szinte kizárólagosan kiegészítő jelleggel alkalmazta a béke elleni bűncselekmények és a háborús bűncselekmények mellett. Mindössze két esetben, a *Streicher*- és a *von Schirach*-ügyben állapította meg a vádlottak bűnösségét kizárólag emberiesség elleni bűncselekmények elkövetése kapcsán, de a Nürnbergi Törvényszék itt sem fejtette ki a polgári lakosság elleni támadás elkövetésének pontos definíciós elemeit. Ennek a visszafogottságnak az egyik lehetséges oka a legalitás elve volt. Mivel az emberiesség elleni bűncselekményeket korábban soha nem alkalmazták, a *nullum crimen sine lege* elvvel kapcsolatos kritikákat könnyebben kivédhetőnek tarthatták a Törvényszék felállítói egyrészt a tág definícióval, másrészt azzal, hogy az emberiesség elleni bűncselekményekben szinte kizárólag háborús bűncselekményekkel együtt emeltek vádat.³⁹

Mindezek ellenére az emberiesség elleni bűncselekmény szinte egyik pillanatról a másikra a nemzetközi büntetőjog bevett kategóriája lett. 1946. december 11-én az ENSZ Közgyűlés 95. (I) sz. határozatában egyhangúlag „megerősítette” a Nürnbergi Törvényszék Alapokmányába és ítéletébe foglalt alapelveket, köztük az emberiesség elleni bűncselekményt is. Az emberiesség elleni bűncselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonás követelménye bekerült valamennyi vesztes állammal kötött békeszerződésbe is.⁴⁰ 1948-ban a népirtás bűncselekménye, ami eddig az emberiesség elleni bűncselekmények részét képezte, önálló nemzetközi bűncselekményi kategóriává vált,⁴¹ 1973-ban pedig az emberiesség elleni bűncselekmények egy specifikus tényállása, az apartheid nyert önálló szerződéses szabályozást.⁴² Az emberiesség elleni bűncselekményeket átfogóan szabályozó egyezményt azonban a nemzetközi közösség azóta sem fogadott el.⁴³

³⁹ A Nürnbergi Törvényszék ugyanakkor a *nullum crimen sine lege* elvet nem tekintette sem szokásjogi szabálynak, sem általános jogelvnek. Az IMT hangsúlyozta, hogy a *nullum crimen sine lege* elvet az igazságosság megfogalmazásának tekinti, amely megengedi olyan cselekmények miatt is a felelősségre vonást, amelyet az elkövetés idején nem tiltott jogszabály, amennyiben igazságtalan következményekkel járna, ha az ilyen cselekmények büntetlenül maradnának. *Nuremberg Trial Proceedings* (30. l.) 219. A visszaható hatály tilalmáról bővebben lásd Kenneth S. GALLANT: *The Principle of Legality in International and Comparative Criminal Law* (Cambridge: Cambridge University Press 2009).

⁴⁰ Magyarország pl. a párizsi békeszerződésben vállalt ez irányú kötelezettséget. „6. cikk (1) Magyarország meg fogja tenni a szükséges lépéseket az iránt, hogy biztosítsa az alább említett személyeknek letartóztatását és bírósági eljárás végett kiadását: (a) a háborús bűnök, valamint a béke vagy az emberiesség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek.” 1947. évi XVIII. tv. a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában.

⁴¹ 1955. évi 16. tvr. rendelet a népirtás büntetékének megelőzése és megbüntetése tárgyában 1948. évi december 9. napján kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

⁴² 1976. évi 27. tvr. az apartheid bűncselekmények leküzdéséről és megbüntetéséről szóló, New Yorkban, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésén, 1973. november 30-án elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

⁴³ A Nemzetközi Jogi Bizottság 1954-ben az ENSZ Közgyűlés elé terjesztett egy, a nemzetközi bűncselekményeket átfogóan szabályozni kívánó kódextervezetet „Az emberiség békéje és biztonság elleni bűncselekmények” címmel, ezt azonban a Közgyűlés meg sem vitatta. 2010-ben a nemzetközi büntetőjogász szakma saját kezdeményezésére közel 250 nemzetközi büntetőjogi szakértő bevonásával kidolgozásra került egy emberiesség elleni bűncselekményeket szabályozó egyez-

Mindemellett számos nemzeti bíróság előtt zajló büntetőeljárás is zajlott emberiesség elleni bűncselekmények elkövetése miatt, amelyekben az eljáró bíróságok a nemzetközi jog alapján kísérelték meg kibontani a különböző tényállási elemeket.⁴⁴ Ezek a tárgyalások azonban kizárólag a második világháború során a vesztes államok állampolgárai által elkövetett bűncselekményeket vizsgálták, így az 1990-es évekig úgy tűnt, hogy a nemzetközi büntetőjog megjelenése csupán egy intermezso volt a nemzetközi jog fejlődésében.⁴⁵

A Jugoszlávia és a Ruandai Törvényszék felállítása új életet lehel a nemzetközi büntetőjogba, és joggyakorlatuk az emberiesség elleni bűncselekmények tényállási elemeinek homályos pontjaira is jelentős részben fényt derített. Az ICTY Statútumának 5. cikke értelmében:

„A Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik felelősek a következő, nemzetközi vagy belső, fegyveres konfliktus során elkövetett, a polgári lakosság ellen irányuló bűncselekményekért:

- a) emberölés,
- b) kiirtás,
- c) leigázás,
- d) kitoloncolás,
- e) bebörtönzés,
- f) kínzás,
- g) nemi erőszak,
- h) politikai, faji, vallási alapon való üldözés,
- i) egyéb embertelen cselekmények.”

A Ruandai Törvényszék Statútumának 3. cikke ugyanezeket az elkövetési magatartásokat sorolja fel. Jelentős eltérés a két Statútumban szereplő definíció között azonban az, hogy az ICTR Statútuma már az emberiesség elleni bűncselekmények elkövetési körülményeit is meghatározza, amikor „polgári lakosság elleni széles körű és szisztematikus támadás során követték el, nemzeti, politikai, népi, faji vagy vallási alapon” és egyben megszünteti az ICTY Statútumában még szereplő fegyveres konfliktus nexus követelményt.⁴⁶

ménytervezet, de a nemzetközi közösség nem karolta fel ezt a kezdeményezést. Részletesen lásd Leila Nadya SADAT: *Forging a Convention for Crimes Against Humanity* (Cambridge: Cambridge University Press 2011).

⁴⁴ A legismertebb ilyen per az 1961-es *Eichmann*-ügy volt, de számos más eljárásra is sor került. Lásd SÁNTHA Ferenc: „Az emberiesség elleni bűncselekmények” *Miskolci Jogi Szemle* 2008/1. 54. A második világháborút követő nemzeti eljárások bemutatására lásd M. Cherif BASSIOUNI: *Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application* (Cambridge: Cambridge University Press 2011) 664–697.

⁴⁵ Lásd NAGY Károly: „A háborús büntettek univerzalizációja és az elévülés: Hozzászólás Bragyova András: »Igazságtétel és nemzetközi jog« c. tanulmányához” *Állam- és Jogtudomány* 1992/3-4. 273–274.

⁴⁶ A két Törvényszék ítélkezési gyakorlatában ennek ellenére igyekezett egységesen interpretálni az emberiesség elleni bűncselekményeket. Az ICTY Fellebbviteli Tanácsa a *Tadić*-ügyben kijelentette, hogy „a nemzetközi szokásjog immár kikristályosodott szabálya az, hogy az emberiesség elle-

A két Törvényszék szabályozási koncepciója és joggyakorlata jelentős befolyást gyakorolt a Nemzetközi Büntetőbíróság felállításáról szóló Római Statútum szövegezésére. Annak ellenére, hogy a Statútum nem feltétlenül teljesen azonos a nemzetközi szokásjogi szabályozással, de tekintettel a benne foglaltak széles körű elfogadottságára⁴⁷ és arra, hogy Magyarországnak a Statútumban részes félként nemzetközi jogi kötelezettsége a benne foglaltakkal konform magatartás, a következőkben a Statútumban foglalt szabályozásból kiindulva mutatom be az emberiség elleni bűncselekmények általános normatív koncepcióját.

1.2. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A RÓMAI STATÚTUMBAN

A Statútum 7. cikke (1) bekezdése értelmében:

„emberiesség elleni büntettek alatt bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el:

- (a) szándékos emberölés;
- (b) kiirtás;
- (c) rabszolgaságba taszítás;
- (d) a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása;
- (e) bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével;
- (f) kínzás;
- (g) erőszakos közösülés, nemi rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterhesség, kényszer-sterilizálás, vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája;
- (h) bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése a 3. bekezdésben meghatározott politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján, a jelen bekezdésben írt bármely cselekménnyel, vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más büntettel kapcsolatban;
- (i) személyek erőszakos eltüntetése;
- (j) az apartheid büntetése;

ni bűncselekmények tényállásszerűsége sem nemzetközi, sem nem nemzetközi fegyveres konfliktus során nem kíván semmilyen kapcsolódást [...] A Statútum szövegezésekor a Biztonsági Tanács e bűncselekményi kör kereteit szükségtelenül szűkebbre vonta ahhoz képest, amit a nemzetközi szokásjog előír.” *Prosecutor v. Tadić*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, ICTY, Case No. IT-94-1-AR72, Appeals Chamber, 2 October 1995. 141. §.

⁴⁷ Jelenleg a Római Statútumnak 124 részes állama van, de az itt rögzített emberiség elleni bűncselekmény széles körű elfogadottságát jól mutatja, hogy még az Egyesült Államok közreműködésével létrehozott Iraki Különleges Bíróság alapszabályában is ez a definíció került rögzítésre. Lásd Coalition Provisional Authority Order No. 48, CPA/ORD/9 Dec. 2003/48, „Statute of the Iraqi Special Tribunal art 38.” *International Legal Materials* 2003. 231.

(k) más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.”

A felsorolt elkövetési magatartásokat a 7. cikk (2) bekezdése tovább pontosítja és a Bűncselekmények tényállási elemei (*Elements of Crimes*) című dokumentum segíti a Büntetőbíróságot a bűncselekmények interpretációjában.⁴⁸

A Statútum megerősíti, hogy az emberiesség elleni bűncselekmény koncepciójának objektív eleme az, hogy meghatározott embertelen cselekményeket „a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként” követnek el. Ebből következik, hogy az emberiesség elleni bűncselekményről csak akkor beszélhetünk, ha az elkövető súlyos jogsértése egy nagyobb cselekménysorozat részét képezi. Az „átfogó” kitétel az emberiesség elleni bűncselekmények mennyiségi aspektusát jelöli, vagyis az embertelen cselekmények nagy számára utal,⁴⁹ bár elméletileg egy kiemelkedően súlyos és sok áldozatot követelő esemény is megvalósíthatja.⁵⁰ A „módszeresség” viszont minőségi jelző, ami az egyes erőszakos cselekmények elkövetésének magas szintű szervezetségét igényli, olyan tényezők figyelembevételével, mint a bűncselekmények folyamatos, ismétlődő elkövetése, tervezés, erőforrások felhasználása vagy politikai motiváció.⁵¹

A fentiek alapján akár sorozatgyilkosok tettei is ebbe a kategóriába tarthatnának. Ez a megközelítés azonban ellentétes az IMT-t felállító államok eredeti koncepciójával, amely egyértelműen a nemzetközi bűncselekmények mögött valamilyen módon megnyilvánuló állami akaratot feltételezett.⁵² Ezt támasztja alá többek

⁴⁸ A Bűncselekmények tényállási elemei az ICC részes államainak Közgyűlése által kétharmados szavazattöbbséggel elfogadott dokumentum, amely a Statútum rendelkezéseinek autentikus értelmezésére szolgál. Lásd Official Records of the Assembly of States Parties to the Rome Statute of the International Criminal Court, First session, New York, 3-10 September 2002. (United Nations Publication, Sales No. E.03.V.2 and corrigendum) part II.B. Az eredeti dokumentumot a részes államok a kampalai felülvizsgálati konferencián módosították. Lásd Official Records of the Review Conference of the Rome Statute of the International Criminal Court, Kampala, 31 May–11 June 2010. International Criminal Court Publication, RC/11. Lásd Statútum 9. cikk.

⁴⁹ A Nemzetközi Büntetőbíróság a *Bemba*-ügyben hangsúlyozta, hogy az átfogó kitétel alapvetően széles körű támadásra utal, amely „masszív és gyakori” és számos sértett ellen irányul. Ezt azonban nem lehet kizárólag mennyiségi vagy földrajzi kritériumok alapján megállapítani, hanem kizárólag az egyes tények mérlegelése alapján. Lásd *Situation in the Central African Republic in the Case of the Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo* (Judgment) ICC, Trial Chamber III, Case No. ICC-01/05-01/08, 21 March 2016. 163. §. Cassese meggyőzően érvel amellett, hogy bár az emberiesség elleni bűncselekmény korai kodifikációi nem tartalmazták ezt a kitétel, de valójában a koncepció mindig is abból az implicit feltételezésből indult ki, hogy a polgári lakosság elleni súlyos következményekkel járó támadást pönalizál. Antonio CASSESE [et al.]: *International Criminal Law – Cases and Commentary* (Oxford: Oxford University Press 2011) 180.

⁵⁰ *Prosecutor v. Blaškić* (Judgment) ICTY, Trial Chamber I, Case No IT-94-15-T, 3 March 2000. 206. §; *Prosecutor v. Kordić* (Judgment) ICTR, Trial Chamber I, Case No IT-95-14/2-T, 26 February 2001. 176. §.

⁵¹ Robert CRYER [et al.]: *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (Cambridge: Cambridge University Press 2010) 237.

⁵² Lásd M. Cherif BASSIOUNI: *The Legislative History of the International Criminal Court: Introduction, Analysis and Integrated Text, Vol. I.*, (Ardslay: Transnational Publishers 2005) 151–152.

között az *Alstötter*-ügy is, amelyben az eljáró katonai törvényszék kimondta, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények értelmezése során ki kell zárni az elszigetelt atrocitásokat, akár magánszemély, akár kormányzati szerv követte el, mivel ilyen bűncselekményt csak kormányzatilag módszeresen szervezett vagy elfogadott keretek között lehet elkövetni.⁵³ A *Korbély*-ügyben az Európai Emberi Jogi Bíróság szintén fontosnak tartotta megvizsgálni, hogy a felperes által 1956-ban elkövetett cselekmények vajon állami politika részét képezték-e, mivel ez az emberiesség elleni bűncselekmény fogalmi elemét képezte.⁵⁴

A Római Statútum megszövegezői ugyanezt az álláspontot képviselték, így a 7. cikk (2) bekezdés a) pontja kimondja, hogy „A »polgári lakosság elleni támadás« olyan magatartást jelent, amely magában foglalja az 1. bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését, azon állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében, amelynek célja az ilyen támadás”.

Az ICTY és az ICTR ítélkezési gyakorlata ugyanakkor ezzel ellentétes irányba indult. A *Kunarac*-ügyben hozott ítélet óta mindkét *ad hoc* törvényszék ismétlődően visszautasította, hogy a nemzetközi szokásjog megkövetelné emberiesség elleni bűncselekmény elkövetéséhez valamilyen állami vagy szervezeti politika létét.⁵⁵ Ugyanakkor általános az egyetértés abban, hogy a gyanúsított által elkövetett cselekménynek „objektív módon megállapíthatóan részét kell képeznie egy szélesebb körű támadásnak és erről a tágabb kontextusról a gyanúsítottak tudnia kellett”.⁵⁶ Emellett, még ha el is fogadjuk, hogy a nemzetközi szokásjog alapján valóban nem szükséges az állami vagy szervezeti politika követése,⁵⁷ kétségbevonhatatlan, hogy az ICC joghatósági követelményként előírja ennek létezését, tehát a Statútumban részes államokban ez mindenképpen alkalmazandó.

A Statútum nem definiálja, hogy a „szervezeti politika” kitétel pontosan milyen szervezettségű nem állami aktor által koordinált cselekményekre utal. A Nemzetközi Büntetőbíróság kialakulófélben lévő joggyakorlata még nem döntötte el ezt a kérdést. A kenyai választásokat követő zavargások megítélése kapcsán a tárgyalás-előkészítő tanács ugyanakkor határozatában több irányadó szempontot is azonosít

⁵³ *USA v. Alstötter et al.* (Judgment) Military Tribunal III, 3-4 December 1947. 14 ILR 274, 320.

⁵⁴ 37. lj. 84. §.

⁵⁵ *Prosecutor v. Kunarac* (Judgment) ICTY, Appeals Chamber, Case No IT-96-23&IT-96-23/1-A, 12 June 2002. 98. §. Egyetértően idézi többek között *Prosecutor v. Krstić* (Judgement) ICTY, Appeals Chamber, Case No IT-98-33-A, 19 April 2004. 225. §; *Prosecutor v. Semanza* (Judgement) ICTR, Appeals Chamber, Case No ICTR-97-20-A, 20 May 2005. 269. §, valamint a Kambodzsai Különleges Kamarák lásd *Prosecutor v. Eav* ECCC, Trial Chamber, Case No. 001/18-07-2007/ECCC/TC, 26 July 2010. 412. §.

⁵⁶ *Prosecutor v. Tadić* (Judgement) ICTY, Appeals Chamber, Case No IT-94-1-A, 15 July 1999. 271. §.

⁵⁷ A jogtudósok körében ebben a kérdésben koránt sincs egyetértés. Lásd pl. William SCHABAS: „State Policy as an Element of International Crimes” *The Journal of Criminal Law & Criminology* 2008/3. 953–982. Kress joggal mutat rá, hogy az állami és szervezeti politika megjelenése a Római Statútumban önmagában bizonyítékul szolgálhat arra, hogy az államok szokásjogi követelménynek tekintik. Claus KRESS: „On the Outer Limits of Crimes against Humanity: The Concept of Organization within the Policy Requirement: Some Reflections on the March 2010 ICC Kenya Decision” *Leiden Journal of International Law* 2010/4. 870.

tott. A tanács szerint figyelembe kell venni, hogy mennyire hierarchikus felépítésű a csoport, rendelkezik-e felelős vezetővel; ténylegesen képes-e megfelelő súlyú támadás elkövetésére; fennhatósága alatt tart-e valamekkora területet; működésének elsőrendű célja-e a polgári lakosság ellen elkövetett támadások véghezvitele; a csoport kinyilvánítja-e abbéli szándékát, hogy a polgári lakosság elleni támadást hajtson végre; illetve tagja-e a csoport egy nagyobb csoportnak, amely rendelkezik a fenti jellemzőkkel.⁵⁸ Az ICC tanácsa rendkívül kiterjesztő értelmezést fogadott el és úgy találta, hogy a zavargások felvetik az emberiség elleni bűncselekmények gyanúját.⁵⁹

Annak ellenére, hogy az emberiség elleni bűncselekmény mindenképpen a „polgári lakosság elleni támadás”, a nemzetközi büntetőjog ma már nem követeli meg a bűncselekmény elkövetésének fogalmi elemeként a – nemzetközi vagy nem nemzetközi – fegyveres konfliktussal való összefüggést. A definícióban szereplő „támadás” nem feltétlenül fegyveres erőszakot jelent – bár az esetek döntő többségében kétségtelenül ez a helyzet –, hanem a Statútum 7. cikk (2) bekezdése értelmében a tiltott cselekmények „polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését”. Amennyiben valamely embertelen cselekmény megvalósulhat fegyveres erőszak alkalmazása nélkül, mint például bizonyos népcsoportokat súlyosan diszkrimináló jogszabályok meghozatala, akkor a támadás kifejezés erre a jogfosztó cselekményre utal.

Fontos végül kiemelni, hogy ez a bűncselekmény-kategória kizárólag a polgári lakosság elleni embertelen cselekményeket kriminalizálja. Természetesen, amennyiben a polgári lakosság elleni támadás fegyveres konfliktusban közvetlenül részt vevő személyeket is érint, ez még nem változtatja meg a cselekmény minősítését, feltéve, ha a támadás döntő mértékben a polgári lakosság ellen irányul.⁶⁰ A Jugoszlávia és a Ruandai Törvényszék korábban ennél kiterjesztőbben értelmezte a polgári lakosság fogalmát: több döntésben mindenkire alkalmazhatónak találta, aki nem vesz részt aktívan a fegyveres konfliktusban, beleértve a sebesült, harcképtelen vagy fogságba esett kombattánusokat is.⁶¹ Később azonban az ICTY a

⁵⁸ ICC, Situation in the Republic of Kenya, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation Into the Situation in the Republic of Kenya, 31 March 2010, 90. §; Decision on the Confirmation of Charges; ICC, *The Prosecutor v. William Samoei Ruto, Henry Kiprono Kosgey and Joshua Arap Sang*, Decision on the Confirmation of Charges Pursuant to Article 61(7) (a) and (b) of the Rome Statute, 23 January 2012. 33. §.

⁵⁹ A szakirodalom egy része támogatja ezt a megközelítést, mivel így olyan bűnöző szervezetek ellen is eljárást lehet indítani, amelyekkel szemben állami szinten esetleg nem történik fellépés. Lásd Marcello DI FILIPPO: „Terrorist Crimes and International Co-operation: Critical Remarks on the Definition and Inclusion of Terrorism in the Category of International Crimes” *European Journal of International Law* 2008/3. 567. Matt HALLING: „Push the Envelope – Watch it Bend: Removing the Policy Requirement and Extending Crimes Against Humanity” *Leiden Journal of International Law* 2010/4. 833. Schabas ugyanakkor arra int, hogy egy ilyen kiterjesztő megközelítés egyszerű köztörvényes bűncselekményeket, pl. zavargásokat is nemzetközi bűncselekménynek tekint. William A. SCHABAS: „London Riots: Were They Crimes Against Humanity?” <http://humanrights-doctorate.blogspot.be/2011/08/london-riots-were-they-crimes-against.html>.

⁶⁰ Az ICTY esetjoga elismeri, hogy „bizonyos nem civilek jelenléte a lakosság körében nem változtatja meg a lakosság karakterét”. Lásd Tadić, Trial Chamber, 1997, 638. §; Kordić, Trial Chamber, 2001, 180. §.

⁶¹ Többek között Akayesu, Trial Chamber 1998, 582. §, Tadić, Trial Chamber 1997, 643. §; *Prosecutor v. Kordić and Čerkez* (Judgment) ICTY, Appeal Chamber, Case No. IT-95-14/2-A, 17 December 2004. 421. §.

Martić-⁶² és *Mrškić*-ügyben⁶³ megállapította, hogy amennyiben az áldozatok olyan fogságba esett személyek, akiket kifejezetten kombattáns státusuk alapján választottak ki, akkor a cselekmények háborús bűncselekménynek minősülnek. Jóllehet ezt az értelmezést kritizálták a szakirodalomban,⁶⁴ az emberiesség elleni bűncselekmények eredeti szabályozási koncepciójával jobban összhangban állónak tűnik, mint a korábbi kiterjesztő értelmezés.

A kontextuális elemek fennállása mellett megvalósított elkövetési magatartások azonban csak akkor vezethetnek a vádlott felelősségre vonására, ha az cselekményét szándékosan és az emberiesség elleni bűncselekmény kontextusáról tudva követi el. Nem szükséges azonban az, hogy a vádlott bármilyen diszkriminatív indítatástól vezérelve kövesse el a bűncselekményét, kivéve az üldözés tényállása esetén, amelyet kizárólag „politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján” lehet elkövetni.⁶⁵

2. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK MAGYAR SZABÁLYOZÁSA

2.1. A NÉPELLENES BŰNTETTEK

Magyarország már a második világháború lezárulta előtt kötelezettséget vállalt a háború során elkövetett nemzetközi bűncselekményekért felelős személyek megbüntetésére. Az 1945. január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja kimondta, hogy „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett”.⁶⁶ Ezért fogadta el 1945. január 25-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 81/1945. (II. 5.) ME rendeletet (Nbr.) a népbíráskodásról, amelynek deklarált célja volt, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket”.⁶⁷

⁶² *Prosecutor v. Martić* (Judgment) ICTY, Trial Chamber, Case No. IT-95-11-T, 12 June 2007. 51. §.

⁶³ *Prosecutor v. Mrškić* (Judgment) ICTY, Trial Chamber, Case No. IT-95-13/1-T, 27 September 2007. 476–480. §.

⁶⁴ Hansdeep SINGH: „Critique of the Mrškić Trial Chamber (ICTY) Judgment: A Re-evaluation on Whether Soldiers Hors de Combat Are Entitled to Recognition as Victims of Crimes Against Humanity” *The Law and Practice of International Courts and Tribunals* 2009/2. 247–296.

⁶⁵ 7. cikk (1) bek. h) pont.

⁶⁶ 1945. évi V. tc. a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. A magyar kormány még ennél is korábban elismerte ezt a kötelezettségét. A Debrecenben felállított Ideiglenes Nemzeti Kormány már 1944. december 22-én, megalakulásának napján, nyilatkozatot adott ki arról, hogy a háborús és népeellenes bűnösöket bíróság elé állítja, ill. ha bűneiket más országban követték el, akkor kiadja őket. Lásd PAPP Attila: „Néptörvényszék, Népbíróság és népbírósági jog Magyarországon” *E-tudomány* 2011/4. 10.

⁶⁷ A népbíráskodásról szóló rendelet 1945. február 5-én lépett hatályba, majd 1945. április 27-én módosította az 1440/1945. (V. 1.) ME sz. rend. (Nbr.nov), valamint az 5900/1945. (VIII. 5.) ME és a 6750/1945. (VIII. 16.) ME sz. rend.-ek. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945. évi VII. tv.-nyel

Az Nbr. a felelősségre vonás érdekében bevezette a népellenes büntett kategóriáját, amely az egész magyar társadalom ellen elkövetett bűncselekményeket kívánta büntetni, és így hasonlóságot mutat az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájával.⁶⁸ Ezt a korabeli ítélkezési gyakorlat és a magyar jogi szakirodalom⁶⁹ is felismerte. Imrédy Béla perében a budapesti népbíróság például hangsúlyozta: „A háborús és népellenes cselekmények tettesei azonban nem csupán saját államuk alkotmányát, politikai rendszerét, hanem a nemzetközi jogrendet, a kultúr humanizmus békéjét is támadják és veszélyeztetik.”⁷⁰ Bárdossy László ügyében hozott ítéletben a Népbíróságok Országos Tanácsa a Kamenyec-Podolszkijba történő deportálások elrendelése kapcsán megerősítette a budapesti népbíróság elsőfokú ítéletét, mivel

„Több ártatlan embernek a biztos és a borzalmas pusztulásba való kergetése volt vádlott miniszterelnöksége alatt az az első eljárás, mely precedenst mutatott olyan későbbi eljárásokhoz, melyek több százezer magyarnak gázkamrákban és a deportáltak egyéb kínzó kínzóhelyein való elpusztításában jelentkeztek.”⁷¹

A népellenes büntetteket az emberiség elleni bűncselekményekhez hasonlóan jellemzően a polgári lakosság valamilyen – faji, vallási, politikai etc. – módon azonosított csoportja ellen követték el, azonban a sértett valójában nem a támadást elszenvedő egyén, vagy a polgári lakosság egy csoportja, hanem Magyarország egész népe volt.⁷²

emelte törvényerőre a népbíráskodásról szóló rend.-eket, sajátos megoldással nem egységes szerkezetbe foglalva a különböző rend.-eket, hanem a népbíráskodásról szóló rend. mellett a törvény mellékleteként hirdette ki az azt módosító további rend.-eket.

⁶⁸ A nemzetközi büntetőjog és a népbíráskodás kapcsolatáról részletesebben lásd HOFFMANN Tamás: „Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law – The Legacy of the People’s Tribunals” in Morten BERGSMO – Cheah Wui LING – Yi PING (szerk.): *The Historical Origins of International Criminal Law - Vol. II.* (Oslo: Torkel Opsahl 2014) 735–763.

⁶⁹ Szűcs János pl. a népellenes büntettek kapcsán kiemelte, hogy „most már nemzetközi büntetőjogi elvvé előléptetett azon elgondolás, hogy az emberiség elleni bűncselekmények megtorlására az állam büntetőjogi igényét ki kell terjeszteni”. Szűcs János: „Politikai büntett” *Ítélt a Népl!* 1945/május 4. 5. Hasonlóképpen, Lukács Tibor a népbíróságokról írt monográfiájában párhuzamot von az Nbr.-ben foglalt tényállások és az IMT Statútumában szereplő nemzetközi bűncselekmények között, és a népellenes büntetteket az emberiség elleni bűncselekményekkel azonosítja. Lásd LUKÁCS Tibor: *A magyar népbírási jog és a népbírásgok (1945–50)* (Budapest: KJK – Zrínyi 1979) 234–235. Hangsúlyozza ugyanakkor, hogy bár „a háborús és népellenes bűncselekmények valóban nemzetközi jellegűek, és az ellenük való fellépés jelentősége is messze túlmutat egy-egy állam érdekein. A magyar népbírási jog azonban a fiatal magyar állam belső joga volt, és az is maradt”. Uo. 291.

⁷⁰ Nbr. 3953/1945-11. szám, SÍPOS Péter (szerk.): *Imrédy Béla a vádlottak padján* (Budapest: Osiris – Budapest Főváros Levéltára 1999) 373.

⁷¹ A Népbíróságok Országos Tanácsának ítélete 1945. XII. 28., in PRITZ Pál (szerk.): *Bárdossy László a népbírásg elött* (Budapest: Maecenas 1991) 369.

⁷² Ebben a szellemben a Népbíróságok Országos Tanácsa kiemelte: „a népbírási jog törvény hatálya alá tartozó cselekmények tekintetében a sértett maga a magyar nép, még akkor is, ha az agresszió a tettes vagy a tettesek részéről csak bizonyos csoport, vagy egyes személyek ellen irányul. Ebből következik, hogy a tettes a bűncselekményt akkor is elköveti, ha az agressziót nem fajilag, száрма-

A népbírósági rendeletben felsorolt tényállások közül több valóban megvalósíthat emberiség elleni bűncselekményt is. Így például a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezése (15. § (1) bek.), vagy a faji és felekezeti gyűlölet felkeltése, illetve ébrentartása céljából történő véleménynyilvánítás (15. §. (4) bek.) megfélemlíthető az üldözés emberiség elleni bűncselekményének.⁷³ A népellenes büntettekkel kapcsolatos eljárások célja azonban nem pusztán a második világháború során a polgári lakosság ellen elkövetett embertelen cselekmények megbüntetése volt, hanem az újonnan kiépülő politikai berendezkedés ellenfeleivel való leszámolás is.

Ries István igazságügy-miniszter ennek szellemében leszögezte, hogy a jövő célja az, hogy „a feudális, fasiszta Magyarország helyére egy demokratikus népi állam épüljön” és a népet megfertőző eszmék kiirtása.⁷⁴ Ezért a népbírósági eljárások fontos célja volt az, hogy demonstrálják, hogy a második világháború szörnyűségeiért a két világháború közötti politikai rendszer vezetői és támogatói is jelentős felelőséget kell, hogy vállaljanak.⁷⁵

A népellenes büntettek köre éppen ezért kibővült olyan tényállásokkal is, amelyek kifejezetten az új rendszer védelmére szolgáltak.⁷⁶ 1945. augusztus 19-én lépett hatályba a 6750/1945. (VIII. 16.) M. E. számú rendelet a közhivatalok munkafegyelmének fokozottabb biztosítása tárgyában, amely új népellenes büntettként (15. § 7) pont) a demokratikus kormányzat működését veszélyeztető, és az ország demokratikus újjáépítését akadályozó közhivatalnoki magatartásokat szankcionálta.⁷⁷ Hasonlóképpen, az 1947. december 31-én kihirdetett *1947. évi XXXIV. tv. a népbíráskodással kapcsolatos egyes rendelkezésekről* 7. §-a pedig az újjáépítés vagy

zásilag, vagy politikai beállítottságánál fogva üldözött személyen, vagy katonaszökevényen követik el, hanem bármilyen magyar állampolgár ellen.” NOT. I. 2859/1946/9. 1946. május 29.

⁷³ Feltéve természetesen, ha ez jogfosztást eredményez.

⁷⁴ „A magyar nép ellen nagy bűnöket követtek el, de a nép egy része is meg van fertőzve [...] A bűnök megtorlása és a bűnösök megbüntetése tehát egyben a gyógyítás eszköze is. A fertőzés eltüntetése [...]” RIES István: *A népbíráskodásról szóló 81/1945. M.E. számú és az ezt kiegészítő 1440/1945. M.E. számú rendelet szövege és magyarázata* (Budapest: Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedés 1945) 5.

⁷⁵ Sipos találón foglalta össze ezt a szemléletmódot, amikor megjegyzi: „A népbírósági pereknek, s különösen a miniszterelnöki, államvezetői tisztséget betöltő személyek ellen folytatott nyilvános bünvádi eljárásoknak fontos rendeltetése volt a két világháború között eltelt negyedszáz történetének pejoratív ábrázolása, egyértelmű és határozott negációja. E szemlélet szerint a Szálasi-kormányzatba torkolló végkifejlet nem torzulásnak, elfajulásnak, hanem az ellenforradalmi rendszer egyenes folyományának, törvényszerű következményének tekintendő.” Sipos Péter: „Imrédy Béla Pere a Népbíráóság Előtt” in Sipos (70. lj.) 68.

⁷⁶ Az új államberendezkedés védelmének legfontosabb jogi eszköze az *1946. évi VII. tv. a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről* volt, amely büntetni rendelte „a demokráciaellenes lázítás és izgatás különböző neveit, továbbá a háborús és népellenes, valamint a törvényjavaslatban meghatározott büntettek magasztalását és ilyenek elkövetőjének feldicsérését”. Részletesebben lásd KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* (Budapest: Zrínyi 1993) 197–201.

⁷⁷ A rendelet értelmében: „Népellenes büntettn bűnös [...] az a közhivatalnok, aki hivatali kötelességét szándékosan súlyosan megsérti, különösen felettes hatóságának törvényszerű szolgálati utasítását nem teljesíti vagy rosszhiszeműen nem a kellő időben, vagy nem a megszabott módon teljesíti, ha ezáltal a demokratikus kormányzat rendelkezéseinek zavartalan végrehajtását súlyosan veszélyezteti, vagy az ország népi és demokratikus szellemében való újjászervezését lényegesen akadályozza.”

a jóvátételi kötelezettség szempontjából jelentős üzem működésének korlátozását, megszüntetését, vagy a munka késedelmes, hibás vagy hiányos elvégzését minősítette népellenes büntetteknek.

Összességében megállapítható, hogy a népellenes büntettek kategóriája, bár azonos büntetőigény kielégítése érdekében került kodifikálásra és szabályozási logikája is hasonló volt az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájával, mégsem volt azonos azzal. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Nemzeti Kormány tudomással bírt ugyan a nemzetközi bűncselekmények elkövetőinek háborút követő felelősségre vonásával kapcsolatos kodifikációról, de ezek csak közvetett információk voltak,⁷⁸ ráadásul, ahogyan az a fentebbiekből kiderült, az emberiség elleni bűncselekmények elfogadása viszonylag későn történt meg. Így tehát megállapítható, hogy az emberiség elleni bűncselekmények recepciójára a második világháborút követően nem került sor.

2.2. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR BÜNTETŐTÖRVÉNYKÖNYVEKBEN

A második világháború után a magyar büntetőjog első teljes kodifikációjára az *1961. évi V. tv.* elfogadásával került sor.⁷⁹ Az új Btk. külön fejezetben kodifikálta a nemzetközi jog alapján üldözendő bűncselekményeket béke és emberiség elleni büntettek elnevezéssel, amely magában foglalta a béke elleni bűncselekményeket, háborús bűncselekményeket és a népirtás bűncselekményét, de az emberiség elleni bűncselekmények *sui generis* tényállásait nem.⁸⁰

Ugyanezt a megközelítést követte az *1978. évi IV. tv. a Büntető Törvénykönyvről*, amely ugyancsak az emberiség elleni bűncselekmények elnevezést viselő XI. fejezetében szabályozta a nemzetközi bűncselekményeket. A XI. fejezet két cím alá sorolta be a különböző nemzetközi jogi eredetű bűncselekményeket: az I. „A béke elleni bűncselekmények” elnevezésű cím tartalmazta a háborús uszítást (153. §), a tiltott toborzást (154. §), a népirtást (155. §) és az apartheid bűncselekményt (157. §).⁸¹ Ez a cím tehát egy gyűjtőkategóriaként funkcionált, hiszen elnevezése

⁷⁸ Kovács Kálmán megerősíti, hogy a népbírósági rend. megalkotóinak 1945. januárjában „csupán hallomásból, a Szövetséges Hatalmak rádióinak annak idején még illegálisan hallgatott adásai révén volt valamelyes értesülésük a londoni konferencia (1942), a moszkvai nyilatkozat (1943) stb. alapelveiről a háborús bűnösök vonatkozásában”. Kovács Kálmán: „A magyarországi népbíróságok történetének egyes kérdései” in CSIZMADIA Andor (szerk.): *Jogtörténeti Tanulmányok I.* (Budapest: KJK 1966) 155. Hasonlóképpen, Szabó Imre is úgy tudja, hogy „a debreceni kodifikátorok alapvetően saját elképzeléseikre támaszkodtak”. Szabó Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog* (Budapest: Officina 1946) 54.

⁷⁹ Az *1950. évi II. tv.* már ezt megelőzően kodifikálta a magyar büntetőjog általános részét, de a különös részi tényállások tekintetében továbbra is hatályban maradtak az *1878. évi V. tc.* rendelkezései.

⁸⁰ Tartalmazta ugyanakkor a 138. §-ban a nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni büntett elkövetési tényállását, ami átfedést mutat az emberiség elleni bűncselekményekkel.

⁸¹ A 156. §-ban egészen az *1996. évi XVII. tv.* elfogadásáig ez alá a cím alá tartozott a nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény is, azonban ez a bűncselekmény nem a nemzetközi jogból eredt, így nehezen volt indokolható a XI. fejezetbe való besorolása. A Legfelsőbb Bíróság a

magában foglalta a népirtást és egy specifikus emberiesség elleni bűncselekményt, az apartheidet is. A II. „A háborús bűncselekmények” elnevezésű cím ugyanakkor kizárólag a nemzetközi humanitárius jog által tiltott tényállásokat tartalmazott.

A magyar büntetőjogi szabályozás tehát egészen a 2012. évi C. tv. elfogadásáig egyáltalán nem ismerte az emberiesség elleni bűncselekmények kategóriáját, ugyanakkor emberiség elleni bűncselekmények elnevezéssel utalt a nemzetközi jogi eredetű bűncselekményekre. Mivel a jogi szakirodalom egy része ezt a kategóriát emberiség elleni bűncselekmény elnevezéssel fordította,⁸² ebből a szabályozási hiányosságból, ami összekapcsolódott a Btk. XI. fejezetének félrevezető elnevezésével, súlyos jogalkalmazási problémák fakadtak.

A terminológiai vita az eredeti angol, illetve francia kifejezés kétértelműségéből, illetve a mögötte álló eltérő szabályozási megközelítésből fakad. A *crimes against humanity/crimes contre l’humanité* kifejezés valóban fordítható akár az emberiesség (emberségesség), akár az egész emberiség elleni bűncselekménynek. A koncepció keletkezéstörténete azonban azt mutatja, hogy ezek a tényállások a polgári lakosság elleni embertelen cselekmények kriminalizálására jöttek létre, így tehát az emberiesség elleni bűncselekmények fordítás mindenképpen pontosabbnak tűnik.⁸³ A 2012. évi C. tv. elfogadásával úgy tűnik, hogy ez a terminológiai vita eldőlt, az 1956-os forradalom kapcsán elkövetett bűncselekmények felelősségre vonása – az ún. sortűzpercek – során azonban visszatérő nehézségeket okozott.

2.3. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK ALKALMAZÁSA A SORTŰZPEREKBE

A rendszerváltozást követően fontos célkitűzés volt a szocialista rendszer idején elkövetett olyan súlyos bűncselekményekkel kapcsolatos felelősségre vonás, amelyekkel kapcsolatban a büntetőeljárás politikai okokból korábban nem indult meg. Ennek eszközeként a jogalkotó az ilyen bűncselekmények elévülése semmisségének kimondását választotta.⁸⁴ Mivel az Alkotmánybíróság ezt a megközelítést a

BH 1994/299. sz. döntésében azt az álláspontot fogadta el, hogy az ilyen cselekmények nem minősülnek emberiség elleni bűncselekménynek, hanem ezeket aljas indokból elkövetett testi sértésnek vagy garázdaságnak kell minősíteni. Erre való tekintettel a jogalkotó hatályon kívül helyezte a Btk. 156. §-át és 174/B. §-ként a XII. fejezetbe iktatta a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagja elleni erőszak büntetének tényállását.

⁸² Lásd pl. Kovács Péter: *Nemzetközi jog* (Budapest: Osiris 2011) 359.

⁸³ Már a párizsi békeszerződést kihirdető 1947. évi XVIII. tv. az emberiesség elleni bűncselekmény kifejezést használta, ugyanakkor a Jugoszlávia Törvényszék Statútumát implementáló 1996. évi XXXIX. sz. tv., valamint a Ruandai Törvényszék Statútumát kihirdető 1999. évi CI. sz. tv. az emberiség elleni bűncselekmény terminológiát használta. A T/4490. sz. törvényjavaslat az Egyesült Nemzetek Diplomáciai Konferenciája által, a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútumának kihirdetéséről ezzel szemben visszatért az emberiesség elleni bűncselekmény elnevezéshez.

⁸⁴ Lásd az 1991. november 4-én elfogadott „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről” szóló törvényjavaslat, amely kimondta, hogy: 1. § (1) 1990. május 2-án ismét elkezdődik az 1944. december 21-e

jogbiztonság elvével ellentétesnek ítélte meg,⁸⁵ az 1993. évi CX. tv.-ben a törvényhozás már részben a nemzetközi jogra támaszkodva kísérelte meg a büntetőeljárások megindítását.

Az 53/1993. (X. 13.) számú AB határozat, ABH 1993, 323–339. leszögezte, hogy az *Alkotmány* 7. § (1) bekezdéséből⁸⁶ levezethetően „a nemzetközi jog általános elismert szabályai külön transzformáció nélkül részei a magyar jogrendszernek.”⁸⁷ Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a nemzetközi szokásjog – az általános nemzetközi jogelvekkel és a *ius cogens* normákkal együtt – ebbe a kategóriába tartozik és így automatikusan a magyar jogrendszer képezi az *Alkotmány* „generális transzformációja” segítségével.⁸⁸ Így a nemzetközi szokásjognak érvényesülnie kell a magyar jogrendszerben még akkor is, ha a jogalkotó nem adott neki írott jogszabályi formát. Az *Alaptörvény* Q. cikk (3) bekezdése ugyanígy előírja a nemzetközi jog általános elismert szabályainak elfogadását,⁸⁹ vagyis ez a rendelkezés a szokásjog belső jogi érvényesülésén nem változtatott.⁹⁰

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy a rendes elévülési idő eltelte után csak olyan bűncselekmények kapcsán indítható eljárás, amelyeknek elévülését 1968.

és 1990. május 2-a között elkövetett és az elkövetéskor hatályos törvényekben meghatározott azon bűncselekmények büntethetőségének az elévülése, amelyeket az 1978. évi IV. tv. 144. § (2) bek.-e hazaárulásként, 166. § (1) és (2) bek.-e szándékos emberölésként, 170. § (5) bek.-e halált okozó testi sértésként határoz meg, ha az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét.

⁸⁵ 11/1992 (III. 5.) AB hat., ABH 1992, 77–94.

⁸⁶ Az 1949. évi XX. tv. 1989. évi XXXI. tv.-nyel beiktatott előírása értelmében: „(1) A Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általános elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.”

⁸⁷ III. a) pont. Érdekes probléma ugyanakkor, hogy az *Alkotmány* 7. § (1) bek.-ének rendelkezése csak 1989. október 23-tól lépett hatályba, előtte az *Alkotmány* nem tartalmazott semmilyen konkrét rendelkezést a nemzetközi jog és a magyar jog viszonyáról, az Alkotmánybíróság azonban határozatában természetesnek vette, hogy ez a megközelítés a rendelkezés hatályba lépése előtti időszakra is alkalmazható, pedig joggal vethető fel, hogy nem az alkotmányos rendelkezés visszamenőleges alkalmazásáról van-e szó ebben az esetben, ami veszélyeztetheti a jogbiztonság alkotmányos követelményét. Lásd BRAGYOVA András: „Igazságtétel és nemzetközi jog. Glossza az Alkotmánybíróság határozatahoz” *Állam- és Jogtudomány* 1993/3-4. 233–239.

⁸⁸ Bodnár László szerint ez a megközelítés téves, mivel a szokásjogi szabályok adopción révén képezik a magyar jogrendszer részét. Lásd BODNÁR László: „Igazságtétel – most már kizárólag a nemzetközi jog alapján?” in TÓTH Károly (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szeged: JATE ÁJK 1998) 79–80. A magyar szakirodalom azonban döntően az Alkotmánybíróság értelmezését fogadja el. Elméleti álláspontját lásd még BODNÁR László: *A nemzetközi szerződések és az állam* (Budapest: KJK 1987) 91–92. A kérdéskör részletes elemzésére lásd MOLNÁR Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe* (Budapest: Dialóg Campus 2013).

⁸⁹ *Alaptörvény* Q. cikk (3): „Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általános elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.”

⁹⁰ Az *Alaptörvényt* előterjesztő törvényjavaslat részletes indokolása leszögezi, hogy „A Javaslat értelmében a nemzetközi jog általános elismert szabályai – ide értve az általános nemzetközi szokásjogot és az általános jogelveteket is – külön jogszabályi rendelkezés nélkül is a magyar jogrendszer részét képezik.” T/2627. sz. törvényjavaslat, *Magyarország Alaptörvénye*, Részletes indokolás a P. cikkhez, 38. A nemzetközi jog és a magyar jog szabályozásáról az *Alaptörvényben* lásd bővebben SULYOK Gábor: „A nemzetközi jog és a belső jog viszonyának alaptörvényi szabályozása” *Jog-Állam-Politika* 2012/1. 17–60.

évi ENSZ-egyezmény⁹¹ kizárja, vagyis háborús bűncselekmények és emberiség (sic!) elleni bűntettek esetén.⁹² Az Alkotmánybíróság az „emberiség elleni bűntettek” kategóriáját az 1949. évi genfi egyezmények közös 3. cikkének megsértésével azonosította, vagyis nem nemzetközi fegyveres összeütközések során a nemzetközi humanitárius jog alapvető szabályainak megsértésével.⁹³ Ez a megállapítás azonban több szempontból is vitatható. Először is, ahogyan a fentiekből kiderült, az emberiesség elleni bűncselekményeket a Nürnbergi Törvényszék Statútuma alapján kizárólag nemzetközi fegyveres konfliktus során lehetett elkövetni, és ez a szokásjogban is létező követelmény nem biztos, hogy 1956-ig megváltozott. Továbbá az emberiesség elleni bűncselekmények elkövetése kizárólag a polgári lakosság ellen elkövetett módszeres vagy átfogó támadás részeként lehetséges, amit egy esetleges fegyveres konfliktus léte még önmagában nem bizonyít.

Ennek ellenére az Alkotmánybíróság határozata kijelölte az értelmezési keretet az eljáró magyar büntetőbírók számára, amikor pedig a 36/1996. (IX. 4.) AB határozat, ABH 1996, 117–121. megsemmisítette az 1993. évi CX. tv.-t, a nemzetközi jognak közvetlen jogforrási szerepet kellett tulajdonítani az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó büntetőeljárások során.⁹⁴ Ezzel a példa nélküli szituációval a bíróságok úgy birkóztak meg, hogy az *Alkotmány* „generális transzformációja” után „konkrét transzformációt” hajtottak végre, például az emberöléssel járó hadijogi jogsértéseket az eljáró bíróságok több emberen elkövetett szándékos emberöléssel megvalósított háborús bűntettként értékelték.⁹⁵

Mivel a Btk. a nemzetközi jog által kriminalizált bűncselekményeket emberiség elleni bűncselekményekként tipizálta, míg az Alkotmánybíróság emberiség elleni bűncselekményekként aposztrofálta az emberiesség elleni bűncselekményeket és azonosította őket a nem nemzetközi fegyveres konfliktus során elkövetett súlyos jogsértésekkel, nem meglepő módon az eljáró bíróságok a háborús bűncselekményeket emberiség elleni bűntetteknek minősítették.⁹⁶ Ez nem okozott külö-

⁹¹ 1971. évi 1. tvr. a háborús, és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről.

⁹² ABH 1993, 323–339. V. (4) b).

⁹³ „A genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények az emberiség elleni bűncselekménynek minősülnek [...] Nem évül el tehát a genfi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott cselekmények büntethetősége sem: amennyiben ezek – akár a sértettek személye, akár az elkövetési magatartás miatt – nem esnének a New York-i Egyezmény I. cikke a) pontjában meghatározott háborús bűncselekmények fogalma alá, a b) pontban meghatározott emberiség elleni bűntettek elévülhetlensége terjed ki rájuk.” ABH 1993, 323–339. V. (4) b).

⁹⁴ WIENER A. Imre: „Büntetőpolitika – büntetőjog (jogszabálytan)” in WIENER A. Imre (szerk.): *Büntetendőség – büntethetőség* (Budapest: KJK – MTA JTI 1995) 67. A büntetőeljárásokról részletesen lásd FOGARASSY Edit: *Igazságtétel és rendszerváltás, különös tekintettel a visszamenőleges igazságszolgáltatásra* [PhD-értekezés] (Miskolc: 2011) 174–245.

⁹⁵ KIS Norbert – GELLÉR Balázs: „A nemzetközi bűncselekmények hazai kodifikációja, de lege ferenda” in LIGETI Katalin (szerk.): *Ünnepi kötet Wiener A. Imre 70. születésnapjára* (Budapest: KJK 2005) 368–369.

⁹⁶ A Kossuth téri sortűz ügyében eljáró Fővárosi Bíróság ítélete pl. kimondta, hogy a vádlott cselekménye a IV. Genfi Egyezmény „2., 3., 4. és 6. cikkében foglaltakra tekintettel, a 146. és 147. cikkben meghatározott súlyos jogsértés folytán, emberiség elleni bűntettnek minősül, amelyet a Btk.

nősebb komplikációkat az Európai Emberi Jogi Bíróság által elbírált *Korbély v. Magyarország* ügyig. 2009-ben az Bíróság Nagykamarája megállapította, hogy a Korbély János felelősségét kimondó ítélet megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezményének 7. cikk (1) bekezdését, amely kimondja, hogy „Senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény”.⁹⁷ A Korbély bűnösségét kimondó ítélet ugyanis emberiesség elleni bűncselekményben találta bűnösnek a vádlottat, de a cselekmény értékelése során nem az emberiesség elleni bűncselekmény tényállási elemeinek meglétét vizsgálta, hanem csak azt, hogy a vádlott cselekményét nem nemzetközi fegyveres konfliktus során követte-e el.⁹⁸

Az ítélet nyomán lefolytatott felülvizsgálati eljárásban sem volt képes azonban a Legfelsőbb Bíróság különbséget tenni az 1949. évi genfi egyezmények közös 3. cikkének megsértése – vagyis a nem nemzetközi fegyveres konfliktusban elkövetett háborús bűncselekmény – és az emberiesség elleni bűncselekmény tényállási elemei között. A Legfelsőbb Bíróság ítéletében összevonta a két bűncselekmény tényállási elemeit, és kijelentette, hogy „a Genfi Egyezmény szerinti fegyveres összeköttetésnek a »tömeges«, illetve »széles körű és rendszeres támadás« tekintendő” és „a Negyedik Genfi Egyezmény (közös) 3. Cikke alapján tilalmazott, emberiség elleni bűncselekménynek tekintendő bármely alakban megnyilvánuló emberölés”.⁹⁹ Ez a megállapítás azonban nyilvánvalóan téves, hiszen a nem nemzetközi fegyveres konfliktus fennállásának a nemzetközi szokásjogban kialakult önálló feltételei vannak.¹⁰⁰

A jogalkotó ezt a konfúziót a *2011. évi CCX. tv.* elfogadásával kísérte meg feloldani.¹⁰¹ A törvény úgy próbálta orientálni a magyar büntetőbíróságokat, hogy egyrészt megerősítette a nemzetközi bűncselekmények el nem évülő jellegét, másrészt pedig lefordította a Nürnbergi Törvényszék Statútumának 6. cikkében foglalt tényállások szövegét, így a magyar jogalkalmazók végre magyarul is hivatalos tájékoztatást kaptak erről a bűncselekmény-kategóriáról. Ez azonban csak a helyes irányba tett bátortalan lépésnek tekinthető, hiszen a cselekmény megítéléséhez szükséges kontextuális körülményeket nem definiálta a szöveg, ráadásul az emberiesség elleni bűncselekmények definíciós elemei a Nürnbergi Törvényszék műkö-

166. § /1/ bekezdés, és a /2/ bekezdés f) pontja szerinti módon, több emberen elkövetett emberölés büntetével” valósított meg. 13.B.563/2001/18.

⁹⁷ *1993. évi XXXI. tv. az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.*

⁹⁸ 37. lj. 78–95. §.

⁹⁹ Bfv. X. 1.055/2008/5.

¹⁰⁰ Emellett vitatható, hogy a Bf. IV. 1847/1996/10. sz. ítéletben a Legfelsőbb Bíróság által megállapított nem nemzetközi fegyveres konfliktus definíció megfelel-e a nemzetközi szokásjogban 1956-ban elfogadott definíciónak, valamint az is, hogy egyáltalán 1956-ban el lehetett-e követni háborús bűncselekményt nem nemzetközi fegyveres konfliktus során. Lásd HOFFMANN 2013 (11. lj.).

¹⁰¹ *2011. évi CCX. tv. az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről.*

dése utáni időszakban jelentős változásokon mentek át a nemzetközi szokásjogban, ami a törvényből nem derült ki.

Az emberiesség elleni bűncselekmények gyakorlati alkalmazását emellett tovább komplikálja az, hogy a jogalkotó a törvényben bevezette a kommunista bűncselekmények kategóriáját, amely a nemzetközi büntetőjogban ismeretlen újítás. Bár a törvény elválasztja ezt a kategóriát az emberiesség elleni bűncselekmények fogalmától, de azzal, hogy az emberiesség elleni bűncselekményekkel együtt kimondja e bűncselekmények el nem évülését, mégis kapcsolatot teremt közöttük, ami a jogalkalmazó számára kevésbé előnyös.¹⁰²

2.4. AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA A 2012. ÉVI C. TÖRVÉNYBEN

A Római Statútum ratifikálása¹⁰³ nemzetközi jogi kötelezettséget teremtett Magyarországnak arra, hogy belső jogrendszerét harmonizálja a Statútum rendelkezéseivel. A szakirodalomban ugyan volt támogatottsága annak a megoldásnak, hogy német mintára külön nemzetközi büntetőtörvénykönyv szabályozza a nemzetközi bűncselekményeket,¹⁰⁴ de a jogalkotó a büntetőtörvénykönyv újrakodifikálása során a többi bűncselekménnyel közös szabályozás mellett döntött.

Ennek nyomán a 2012. évi C. tv. végre az emberiesség elleni bűncselekményeket a Római Statútum előírásainak figyelembevételével emelte be a magyar büntetőjogba. A jogalkotó jelentősen megváltoztatta az 1978. évi IV. tv. szabályozási koncepcióját: a háborús bűncselekményeket külön, a XIV. fejezetben sorolja fel, míg a népirtás (142. §), az emberiesség elleni bűncselekmény (143. §), az apartheid (144. §) és az elöljáró vagy hivatali vezető felelősségének (145. §) tényállása „Az emberiesség elleni bűncselekmények” címmel a XIII. fejezetbe került.

A Btk. definíciója alapján az emberiesség elleni bűncselekmény tényállása a következő:

¹⁰² Mindemellett valószínűsíthető, hogy a kommunista bűncselekmények el nem évülésének kimondása ellentétes Magyarország nemzetközi kötelezettségvállalásaival, hiszen a visszaható hatályú jogalkotás tilalmának megszegését mind az Európai Emberi Jogi Egyezmény, mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kizárólag nemzetközi bűncselekmények esetén tartja elfogadhatónak.

¹⁰³ Magyarország a Statútumot 1999. január 15-én aláírta, majd az Országgyűlés megerősítette a 2001. november 6-i 72/2001. (XI. 7.) OGY hat.-tal.

¹⁰⁴ Lásd pl. LATTMANN Tamás: „A nemzetközi büntetőbírói fórumokkal való együttműködés lehetősége vagy lehetetlensége a magyar jogi előírások alapján – különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróságra” *Kül-Világ* 2011/1-2. 53–54. Gellér Balázs és Kis Norbert még külön nemzetközi büntetőtörvénykönyv-tervezetet is készítettek. GELLÉR Balázs – Kis Norbert: „Törvényjavaslat a nemzetközi büntetőtörvénykönyvről” in GELLÉR Balázs (szerk.): *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához (egy-egy jellemzők leírása és diagnózis kísérlet)* (Budapest: Tullius 2009) 233. Varga Réka ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy Közép-Európában a domináns megoldás a Római Statútum rendelkezéseinek büntetőtörvénykönyvbe való átültetése volt. VARGA (13. l.) 77.

- „143. § (1) Aki a lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként
- a) emberölést követ el,
 - b) a lakosságot vagy annak egy részét olyan életfeltételek közé kényszeríti, amelyek azt vagy annak egyes tagjait pusztulással fenyegetik,
 - c) a lakosságot vagy annak egy részét jogszerű tartózkodási helyéről kitelepíti,
 - d) emberkereskedelmet követ el, vagy kényszerszolgálatot végeztet,
 - e) mást személyi szabadságától megfoszt, vagy fogva tartását jogellenesen tartja fenn,
 - f) mást szexuális erőszakra vagy annak eltűrésére, prostitúcióra, magzat kihordására vagy magzatelhajtásra kényszerít,
 - g) másnak súlyos testi vagy lelki sérelmet okoz,
 - h) politikai, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi vagy más ismérv alapján meghatározható csoportot vagy annak tagját a csoporthoz tartozása miatt alapvető jogaitól megfoszt,
- büntett miatt tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.
- (2) Aki emberiség elleni bűncselekményre irányuló előkészületet követ el, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
- (3) E § alkalmazásában polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadásnak minősül minden olyan magatartás, amely magában foglalja az (1) bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését, egy állam vagy szervezet politikájának végrehajtása vagy elősegítése érdekében.”

A bűncselekmény szövegéből azonnal kiderül az, hogy ezúttal a jogalkotó Magyarország nemzetközi kötelezettségeire, és különösen a Római Statútumban foglaltakra figyelemmel végezte el a kodifikációs munkát.¹⁰⁵ Az apartheid- és az egyéb emberellen cselekmények kivételével a 143. §-ban foglalt tényállások a Római Statútum 7. cikkében foglalt tényállásokat ültetik át a magyar jogba. A Római Statútumtól való eltérést általában a magyar jogi terminológia, illetve szabályozásbeli koncepció eltérése teszi szükségessé. A 143. § (1) bekezdés b) pontjában így nem a kiirtás elnevezése szerepel, hanem a Római Statútum 7. cikk (2) bekezdés szereplő definíciója,¹⁰⁶

¹⁰⁵ A miniszteri indokolás hangsúlyozza: „A törvény nemzetközi egyezmények, különös tekintettel a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma (a továbbiakban: Statútum) rendelkezéseire figyelemmel két külön fejezetben, az emberiség elleni bűncselekmények, valamint a háborús bűncselekmények című fejezetben szabályozza újra ezeket a tényállásokat.” *2012. évi C. tv. indokolása a Büntető Törvénykönyvről*. 52. Lásd továbbá Kovács Péter: „A nemzetközi jog és a belső jog szimbiózisa az új Büntető Törvénykönyvben” in HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára* (Szeged: Szegedi Tudományegyetem 2014).

¹⁰⁶ A Római Statútumban szereplő definíció azonban valamivel szélesebb körű, mint a Btk.-ban szereplő tényállás, mivel a Statútumban szereplő „különösen olyan életfeltételek szándékos előidézése [...] amely a népesség egy részének pusztulását okozhatja” kitétel arra enged következtetni, hogy más elkövetési magatartások is a kiirtás részét képezhetik. A Jugoszláviai Törvényszék esetejére a kiirtás bűncselekménye alatt nem csupán a kedvezőtlen életfeltételek előidézését, hanem a csoporthoz tartozók szándékos megölését is érti. Lásd Krstić, Trial Chamber (55. lj.) 504–505. §. Ugyanakkor ez a gyakorlatban nem okoz valódi problémát, hiszen az emberölés egyike az emberiség elleni bűncselekményi tényállásoknak.

de megállapítható, hogy a 143. § rendelkezései funkcionálisan mind megfeleltethetők a Római Statútum 7. cikkében foglaltaknak.

Nem képezi viszont részét az emberiesség elleni bűncselekmény Btk.-ban megtalálható tényállásainak az apartheid bűncselekménye, amelyet a jogalkotó az 1978. évi IV. tv. koncepcióját megtartva az emberiesség elleni bűncselekményi tényállásoktól elkülönítve szabályoz. Ennek indoka nem teljesen világos: a miniszteri indokolás szűkszavúan csak annyit ír a 144. § kapcsán, hogy „Az apartheid hatályos tényállásán a törvény jelentősen nem változtat, az megfelel az Apartheid bűncselekmények leküzdése és megbüntetése tárgyában 1973. november 30-án kelt egyezmény (kihirdette az 1976. évi 27. törvényerejű rendelet) rendelkezéseinek”.¹⁰⁷ Kara Ákos, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezető-helyettese, aki jogszabály-előkészítőként részt vett a törvény kidolgozásában, azzal indokolja a korábbi megoldás továbbélését, hogy csak így lehetett megvalósítani, hogy mind a két nemzetközi egyezménynek – az Apartheid Egyezménynek és a Római Statútumnak – egyaránt megfeleljen a Btk. szabályozása, mivel az Apartheid Egyezmény értelmében a bűncselekményt kizárólag célzatosan lehet elkövetni, míg a Római Statútum értelmében egy intézményesített rendszer keretében, a polgári lakosság elleni módszeres támadás keretében követik el.¹⁰⁸

Ez az érvelés azonban nem tűnik megalapozottnak. A nemzetközi szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a Római Statútumban szereplő apartheid tényállás az Apartheid Egyezménnyel megegyezően célzatos elkövetést ír elő.¹⁰⁹ Ez a szabályozás az apartheid-bűncselekmény kapcsán egyrészt indokolatlanul választja el az emberiesség elleni bűncselekmények egy tényállását a többitől, másrészt azzal, hogy továbbra is kerettényállásban utal az Apartheid Egyezmény rendelkezéseire, megnehezíti a jogalkalmazó munkáját és potenciálisan olyan norma – nemzetközi egyezmény – alkalmazására kényszeríti, amelyet nem büntető normaként való alkalmazásra alkottak meg. Ennek fényében kívánatos lenne, ha a jogalkotó az apartheid-bűncselekményt az emberiesség elleni bűncselekmény tényállásaként, a Római Statútummal megegyező módon újrakodifikálná.

Egyetlen jelentős emberiesség elleni bűncselekmény-tényállás hiányzik mind a 143. §-ból, mind a Btk. XIII. fejezetéből, mégpedig a Római Statútum 7. cikk (1) bekezdés k) pontjában rögzített „más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények” tényállása. A Római Statútum 7. cikke nem taxatív módon sorolja fel az emberiesség elleni bűncselekmény tényállásait, hanem büntetni rendel olyan embertelen cselekményeket is, amelyek a többi emberiesség elle-

¹⁰⁷ 2012. évi C. tv. indokolása a Büntető Törvénykönyvről. 53.

¹⁰⁸ KARA Ákos: „Nemzetközi kötelezettségek, ajánlások és az új Btk.” *Jogtudományi Közlöny* 2015/10. 458.

¹⁰⁹ Lásd Gerhard WERLE: *Principles of International Criminal Law* (The Hague – T.M.C. Asser Press 2009) 339. Gellér Balázs is megjegyzi, hogy a Római Statútum „Az apartheid bűncselekmény elkövetési magatartásait az emberiesség elleni bűncselekményekkel azonosítja, amelyeket a speciális szándék minősít apartheid büntetetté. Eszerint a Római Statútum az Apartheid Egyezmény (1973) fogalmait és szerkezetét nem veszi át, azt az összességében egyértelműbb és cizelláltabb módon statuált emberiesség elleni büntetett fogalomba építi be”. GELLÉR (104. l.) 108.

ni tényálláshoz hasonló súlyúak.¹¹⁰ Ez lehetőséget teremt arra, hogy a Statútumban nem szereplő, esetleg a jövőben kialakuló új emberiség elleni bűncselekményi tényállás kapcsán is büntetőeljárás induljon. A kontinentális jogrendszerekben szokatlan ugyan, hogy a nemzetközi szokásjog által meghatározott ismérvek alapján induljon büntetőeljárás, de mivel a konzekvens alkotmánybírói gyakorlat amúgy is lehetővé teszi a nemzetközi szokásjog közvetlen alkalmazását, ez nem jelenthet gyakorlati problémát. A nemzetközi gyakorlatban már volt példa olyan eljárásra, amelyben egyéb embertelen cselekmény kapcsán állapították meg a vádlott felelősségét: a Sierra Leone-i Különleges Bíróság kimondta, hogy a kényszerházasság is emberiség elleni bűncselekménynek minősül.¹¹¹ Így tehát ennek a hiányzó tényállásnak az újrakodifikálása is indokolt lenne.

Végül kritikaként említhető az, hogy a jogalkotó a XIII. fejezetnek „Az emberiség elleni bűncselekmények” elnevezést adta, jóllehet a népiértés bűncselekménye már 1948-ban kivált az emberiség elleni bűncselekmények kategóriájából. Kara Ákos beismeri, hogy ez a megoldás „nemzetközi büntetőjogi dogmatikai szempontból kritizálható”, mégis védhetőnek tartja, mivel „a népiértés, az apartheid és az emberiség elleni bűncselekmény az ember, az áldozatok oldaláról közelíti meg a kérdést, addig a háborús bűncselekmények alapvetően a háború jogának (*ius in bello*) megszegését szankcionálják”.¹¹² Ez az érvelés nem tűnik meggyőzőnek, hiszen a nemzetközi humanitárius jog egyik fő szabályozási megközelítése a védett személyek, vagyis a sebesültek, hadifoglyok és a polgári lakosság védelmére fókuszál, és a Btk. XIV. fejezetében ilyen, az áldozatokra koncentrált tényállás többek között a védett személyek elleni erőszak (149. §), vagy a túlélők megölésére utasítás (150. §). Érthető, hogy szabályozási szempontból érdemes külön fejezetben felsorolni a háborús bűncselekményeket, ez azonban nem indokolja, hogy a többi nemzetközi bűncselekményt az emberiség elleni bűncselekmények ernyője alá sorolják. Az „Egyéb nemzetközi bűncselekmények” cím például egyszerre utalna a bűncselekményi tényállások nemzetközi jogi eredetére, de nem vezetne a jogalkalmazó potenciális megzavarásához.

¹¹⁰ Az egyéb embertelen cselekmények tényállása szerepel mind az ICTY, mind az ICTR Statútumában. A *Kupreskić*-ügyben a Jugoszlávia Törvényszék kimondta, hogy ezt a tényállást reziduális kategóriaként hozták létre, mivel lehetetlen kimerítő felsorolást adni. *Prosecutor v. Kupreskić* (Judgment) ICTY, Trial Chamber, Case No. IT-95-16, 14 January 2000. 566. §. Az 1996. évi Emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények tervezetének kommentárja is ugyanezen az állásponton van. *Yearbook of the International Law Commission Vol. II*. 1996. 50.

¹¹¹ *Brima, Kamara and Kanu* (SCSL-04-16-T), Appeals Chamber, 22 February 2008. Az eset elemzését lásd Micaela FRULLI: „Advancing International Criminal Law – The Special Court for Sierra Leone Recognizes Forced Marriage as a ‘New’ Crime against Humanity” *Journal of International Criminal Justice* 2008/5. 1033-1042.

¹¹² KARA (108. l.) 458.

3. KONKLÚZIÓ

Az emberiesség elleni bűncselekmények kategóriája a második világháború után forradalmi újdonságként jelent meg, de rendkívüli gyorsasággal a nemzetközi büntetőjog részévé vált. Önálló nemzetközi szerződési kodifikációjára nem került ugyan sor, de a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Statútuma átfogó szabályozását adja. Jellemző ugyanakkor az emberiesség elleni bűncselekményekre – ahogyan általában az összes nemzetközi bűncselekményre –, hogy a fogalmi elemek jelentős része a nemzetközi szokásjogban található, elsősorban a nemzetközi büntetőjogi fórumok esetjogában fellelhetően.

A magyar jogban ugyanakkor a jogalkotó mulasztásának köszönhetően csak későn jelent meg ez az alapvető nemzetközi bűncselekmény-kategória. Jóllehet a második világháborút követő büntetőeljárások során megjelent egy hasonló, jelentős részben a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények felelősségre vonására létrehozott új bűncselekmény-kategória, a népellenes büntettek köre, ez azonban olyan egyedi vonásokkal rendelkezett, hogy nem azonosíthatjuk az emberiesség elleni bűncselekmények koncepciójával. A magyar büntető anyagi jogi szabályozásból egészen az új Btk. 2013. július 1-jei hatálybalépéséig hiányzott az emberiesség elleni bűncselekmények tételes jogi szabályozása, ami jelentős problémákat okozott a jogalkalmazók számára, amikor a sortűzperek során a nemzetközi szokásjog alapján kellett (volna) megállapítani a bűncselekmény fogalmi elemeit.

A 2012. évi C. tv. jelentős lépés a helyes irányba, mivel nagyrészt megszüntette Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségvállalásai és belső jogi szabályozása közötti koherenciazavart, azonban a kodifikáció távolról sem mondható tökéletesnek, bár hibái a gyakorlatban valószínűleg nem okoznak nehézségeket. A tételes jogi szabályozás mellett azonban kívánatos lenne valamilyen formában – akár képzés, akár nemzetközi jogi szakértő felkérésével – gondoskodni arról, hogy a jogalkalmazók ismereteket szerezzenek az emberiesség elleni bűncselekmények nemzetközi szokásjogi elemeiről is, mivel ennek hiányában a bűncselekményi tényállások helyes alkalmazása esetlegessé válik.